

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 305:372.4+371.71

I. М. ШУЛЬГА

ВПЛИВ ҐЕНДЕРНИХ НАСТАВНОВЛЕНЬ ВЧИТЕЛЯ НА ФОРМУВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Обґрунтовано актуальність проблеми гендерної соціалізації молодших школярів у первинній ланці освіти – початковій школі. Розкрито організацію навчально-виховного процесу у гендерному вимірі, а саме: зміст гендерних настановлень першого вчителя у формуванні валеологічної культури молодших школярів крізь призму підходів (стереотипізований і особистісно-орієнтований) та педагогічна взаємодія у системі «вчитель – учень». Подано результати емпіричного вивчення гендерних поглядів вчителів початкової школи та їхніх уявлень про виховний процес для хлопчиків і дівчаток. Виявлено значну гендерну стереотипізацію свідомості вчителів початкової школи, що засвідчує поширеність традиційних статево-рольових вимог до навчання і поведінки статей та їх вплив на набуття учнями валеологічних компетентностей.

Ключові слова: початкова школа, гендерні настановлення вчителів, молодші школярі, валеологічна культура, навчально-виховне середовище, гендерний підхід (стереотипізований і особистісно-орієнтований).

I. M. SHULGA

ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНЫХ НАСТАНОВЛЕНИЙ УЧИТЕЛЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Обоснована актуальность проблемы гендерной социализации младших школьников в первичном звене образования – начальной школе. Раскрыта организация учебно-воспитательного процесса в гендерном измерении, а именно: содержание гендерных наставлений первого учителя по формированию валеологической культуры младших школьников сквозь призму подходов (стереотипизированный и личностно-ориентированный) и педагогическое взаимодействие в системе «учитель – ученик». Представлены результаты эмпирического исследования гендерных взглядов учителей начальной школы и их представлений о воспитательном процессе для мальчиков и девочек. Обнаружено значительную гендерную стереотипизацию сознания учителей начальной школы, что свидетельствует о распространенности традиционных полоролевых требований к обучению и поведению полов, и их влияние на приобретение учащимися валеологических компетентностей.

Ключевые слова: начальная школа, гендерные наставления учителей, младшие школьники, валеологическая культура, учебно-воспитательная среда, гендерный подход (стереотипизированный и личностно-ориентированный).

I. M. SHULHA

THE INFLUENCE OF TEACHER'S GENDER ATTITUDES ON FORMING OF VALEOLOGICAL CULTURE OF JUNIOR PUPILS

The article explains the topicality of junior pupils' gender socialization in primary school. The organization of educational process in the gender paradigm is described. In particular, the content of the first teacher's gender views as to forming of the valeological culture of junior pupils through the prism of approaches (stereotyped and personal-oriented) and pedagogical interaction in the system "teacher-student" are given. The results of the empirical study of primary school teachers' gender attitudes and conceptions to the educational process for boys and girls are presented. A considerable gender stereotyping of primary school

teachers' consciousness is shown. It shows the prevalence of traditional sex-role requirements for education and behavior of boys and girls and its impact on forming of junior pupils' valueological competence.

Keywords: *primary school, teachers' gender attitudes, junior pupils, valueological culture, educational environment, gender approaches (stereotyped and personal- oriented).*

Виховання свідомого ставлення наймолодших громадян до свого здоров'я та життя, формування валеологічної та гендерної культури дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку є викликами сьогодення, що зумовлює подальшу гуманізацію та демократизацію національної системи освіти. Відповідно до чинних законодавчих документів України (Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті), Державний стандарт початкової загальної освіти) та Національних програм (Державна програма «Діти України», «Освіта (Україна XXI століття)», «Здоров'я нації», Здоров'я 2020: український вимір») одним із першочергових завдань постає впровадження гендерного підходу у навчально-виховне середовище як здоров'язбережувальне у початковій школі.

Значний інтерес для нашого дослідження становлять праці щодо формування здоров'язбережувальних компетентностей і валеологічної культури молодших школярів (Т. Бойченко, О. Ващенко, Т. Воронцова, О. Гнатюк, О. Савченко, С. Страшко, А. Царенко), розробки гендерного підходу та його впровадження у практику початкової школи (В. Кравець, Т. Говорун, С. Вихор, В. Гайдено, Т. Дороніна, О. Кікінежді, О. Луценко).

Однак недостатньо вивченою залишається проблема гендерної соціалізації молодших школярів у первинній ланці освіти – початковій школі, а саме організація навчально-виховного процесу у гендерному контексті.

Мета статті – емпіричне вивчення змісту гендерних настановлень першого вчителя у формуванні валеологічної культури молодших школярів крізь призму підходів (стереотипізований і особистісно-орієнтований) та педагогічної взаємодії у системі «вчитель – учень».

У період молодшого шкільного віку відбувається нагромадження «соціальності» дитини, перебудова її системи стосунків з оточенням, розширюється коло значущих осіб тощо. Центром життя молодших школярів стає система «вчитель – дитина», яка визначає їх ставлення до батьків і однолітків. Незаперечний авторитет першого вчителя, його погляди та настановлення є значущими факторами та умовами формування валеологічної культури молодших школярів, успішної адаптації дітей до нового соціального статусу «учня», відкриття унікального «Я» кожної дитини, розвитку рефлексії тощо [2; 3; 8].

Учені наголошують, що першому вчителю належить бути «повноцінно функціонуючим» організатором навчально-виховного середовища, в якому відбувається набуття молодшими школярами валеологічних компетенцій, незалежно від статі. Саме у спільній діяльності та діалозі педагога з дитиною у початковій школі «народжується особистість майбутнього», активний і творчий суб'єкт діяльності (Г. Балл, М. Боришевський, Л. Виготський, Г. Костюк, С. Максименко, С. Рубінштейн, П. Чамата та ін.) [7, с. 70].

Педагог-гуманіст В. Сухомлинський відзначав: «Вчитель – це не тільки той, хто передає учням знання та вміння. Це передусім той, у кого дитина, як у батька і матері, навчається жити» [11, с. 197]. Перший вчитель, як ключовий суб'єкт в організації навчально-виховного середовища початкової школи, в якому відбувається процес гендерної соціалізації молодших школярів, є тим життєвим взірцем, оскільки його настановлення та дії впливають на формування валеологічних і гендерних компетентностей дітей [2; 3; 8].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що в організації навчально-виховного середовища початкової школи в контексті гендерної парадигми вчені визначають два підходи: стереотипізований або статеворольовий (В. Єремеева, В. Заїкін, С. Макаренко, Д. Совтисік, Т. Хрізман) та особистісно-орієнтований або особистісно-егалітарний (І. Бех, Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравець, О. Сухомлинська).

Прихильники стереотипізованого підходу звертають увагу на «природне призначення статей» (більша соціальна адаптованість дівчаток порівняно з хлопчиками, неоднаковий розвиток мозку, різна черговість дозрівання психічних функцій, відмінності у стані здоров'я та засвоєнні валеологічних знань представниками різної статі тощо) [4, с. 7–9]. На думку вчених, організація освітньо-виховного середовища в початковій школі має

здійснюватися на основі біології і психофізіології двох статей, тому навчально-виховний процес потрібно будувати з різними вимогами до навчання та поведінки дівчаток і хлопчиків.

На протизвагу вищезазначеному підходу, прихильники особистісно-орієнтованого підходу вважають особливості розвитку дівчаток і хлопчиків не вродженими, а набутими у процесі статевої соціалізації, оскільки саме соціум створює систему поведінкових приписів, взірців, моделей поведінки, які прийняті для представників різної статі [1; 7; 12]. В. Сухомлинський наголошував, що «індивідуальні особливості дітей не можна «підігнати» під якусь одну, нехай навіть і найдосконалішу схему..., немає жодної педагогічної закономірності, немає жодної істини, яка була б абсолютно однаково застосована до всіх дітей... Виховувати людину – це передусім знати її душу, бачити й відчувати її індивідуальний світ» [10, с. 422].

На взаємозв'язок особистісно-орієнтованого та особистісно-егалітарного підходів вказують сучасні педагоги: «особистісно-орієнтований підхід має на меті побудову навчально-виховного процесу на принципах самоцінності особистості, глибокої поваги до неї, врахування її індивідуальності» [2, с. 120]; «вчитель повинен відійти від навчально-дисциплінарної моделі і переорієнтувати педагогічний процес на головне – особистість» [9, с. 328]; «гендерний підхід у педагогіці й освіті – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, він дає більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вмінні використовувати різні можливості поведінки» [6, с. 427].

Особистісно-егалітарний підхід як базова стратегія гендерної соціалізації ґрунтується на рівноправ'ї статей та їх взаємозамінності, індетермінації біологічною належністю гендерних ролей, дестереотипізації свідомості дорослих, гендерній компетентності, гендерній толерантності як поваги до основоположних прав та свобод дитини, гендерній чуйності у створенні умов для повноцінного розвитку представників різної статі [5, с. 14].

Нас цікавило, як статеві стереотипи опосередковують педагогічний процес (викладання шкільних дисциплін та позакласна виховна робота) у початковій школі, від чого залежить диференціація гендерних поглядів вчителів та як впливають настановлення першого вчителя на соціалізацію та виховання статей, формування валеологічної культури молодших школярів?

З цією метою був проведений аналіз змісту гендерних уявлень педагогів та їх впливу на організацію навчально-виховного процесу, спілкування з учнями/ученицями крізь призму гендерного підходу.

Емпіричне дослідження проводилось на базі загальноосвітніх навчальних закладів міст Тернополя, Переяслав-Хмельницького Київської області, Лозової Харківської області та сіл Тернопільської області. Загальна вибірка становила 40 вчителів (33 – з міських шкіл, 7 – з сільських). Педагогічний стаж роботи в середньому становив 20 років. Були використані такі методи дослідження: опитування, інтерв'ю, анкетування (анкети І. Беха, Т. Говорун, О. Кікінежді), бесіда, включене спостереження, наративи вчителів, оцінки експертів-педагогів.

Емпіричне вивчення та аналіз гендерних уявлень вчителів здійснювались відповідно до виокремлених вченими (С. Бем, Ш. Берн, Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравець, Л. Штильова) чотирьох груп гендерних стереотипів, які відображаються в уявленнях вчителів: маскуліності-фемінності як характеристик чоловічих і жіночих особистісних властивостей; розподілу сфер діяльності та напрямків соціалізації статей; соціальних ролей у приватно-сімейній та публічній сферах [1; 7].

Представимо результати емпіричного дослідження гендерних уявлень вчителів. З'ясовано, що майже 50 % респондентів підтримують стереотипізоване виховання обох статей, вважаючи, що «хлопчики і дівчатка мають в дорослому житті виконувати різні ролі»: вчителі схильні бачити дівчаток не як самостійних суб'єктів суспільного життя, а як «додаток» до чоловіка, та дітей, матерів і берегинь сімейного вогнища. Їхнє майбутнє сприймається виключно з позицій традиційного стереотипу жіночності, натомість хлопчиків спрямовують на кар'єру, бізнес, самореалізацію у соціально-політичній сфері. Трохи більше третини опитаних (38 %) мають загалом позитивне ставлення щодо реалізації особистісно-егалітарного підходу у початкову школу і як аматори на інтуїтивному рівні впроваджують його ідеї у роботу з учнями та батьками.

Приблизно 12,7 % респондентів залишаються невизначеними у своїх гендерних поглядах, що зумовлено недостатньою кількістю егалітарно спрямованих дидактично-методичних

матеріалів і, відповідно, браком гендерних знань як підкріплення власних висновків – звідси домінуючі протиріччя в оцінці поведінки дівчаток і хлопчиків, стратегій виховання та розподілу майбутніх сімейних і соціальних ролей (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл гендерних поглядів вчителів початкової школи (у %; місто/село)

Стереотиповані погляди	Егалітарні погляди	Невизначені
I. Диференціація чоловічої та жіночої поведінки		
58,7/61,1 (59,9)	38,6/ 35,6 (37,1)	2,7/3,3 (6,0)
II. Диференціація соціалізації статей і стратегій виховання		
42,8/50,5 (46,7)	40,7/36,4 (38,6)	16,5/13,1 (14,8)
III. Диференціація чоловічих та жіночих ролей у родинно-приватній сфері		
42,0/49,4 (45,7)	35,8/39,6 (37,7)	22,2/11,0 (16,6)
IV. Диференціація соціальних ролей жінок і чоловіків у публічній сфері		
44,7/42,4 (43,6)	39,8/37,1(38,5%)	15,5/20,5 (18,0)
<i>Загалом</i>		
47,1/50,3 (48,6)	38,7/37,4 (38,0)	13,1/12,3 (12,7)

Як видно із таблиці, майже 60 % респондентів перебувають під значним впливом традиційних уявлень. На їхню думку, поведінка статей пов'язана з біологічними відмінностями, тому анатомічно «сильній» статі (хлопчикам) властива маскулінна поведінка, а «слабкій» (дівчаткам) – фемінна. Ці вчителі захоплюють дівчаток до вияву слухняності, старанності та акуратності; натомість хлопчиків хвалять за вміння відстоювати свою позицію, спрямовуючи тим самим на самостійну та незалежну поведінку. Вони послуговуються принципом взаємодоповнення фемінно-маскулінних якостей. Вчителі також по-різному оцінюють подібну модель поведінки обох статей, зокрема, якщо хлопчик бігає, штовхається з однокласниками на перерві, то вчителька реагує на це менш негативно, тоді як дівчинці пояснює про недоцільність такої поведінки.

Більше третини вчителів (37,1 %) вважають, що поведінка, яка традиційно визначається «чоловічою» чи «жіночою», залежить не від біології статі, а від виховання, тому анатомічні відмінності не можуть визначати статевовідповідність поведінки. В організації навчально-виховного процесу вони орієнтуються на паритетні стосунки між дівчатками і хлопчиками, формування дружнього учнівського колективу «різних біологічно, проте рівних соціально».

З'ясовано, що амбівалентність лінії гендерного виховання проявляється у «нерішучості» вчителів щодо вибору стратегії виховання молодших школярів, диференціації соціальних ролей у родинно-приватній та публічній сферах. Зокрема, майже половина (46,7 %) респондентів стоїть на позиціях традиційного виховання молодших школярів, вважаючи, що «дівчатка і хлопчики – це два протилежні світи, тому виховуватись мають по-різному». У спілкуванні з учнями педагоги часто використовують фрази: «ти ж дівчинка, тобі не личить...» або «ти ж хлопчик, маєш бути...». Ці вчителі вважають, що на уроках фізкультури, в позакласній діяльності необхідно надавати різний спортивний інвентар для дітей обох статей, наприклад, дівчаткам – скакалки, обручі, а хлопчикам – м'ячі. Вчителі 1–2 класів вказали, що було б доречно організувати у класі окремі ігрові куточки для дівчаток і хлопчиків з різним набором іграшок і дитячої літератури, де учні могли би проводити час на перерві.

На противагу їм трохи менша кількість респондентів (38,6 %) дотримується егалітарних поглядів, вважаючи, що «хлопчики і дівчатка мають більше подібного у характері, інтересах, вподобаннях, аніж відмінного». На їхню думку, виховання має бути особистісно спрямованим, орієнтованим на розвиток індивідуальності кожної дитини, тому потрібно максимально розвивати усі дитячі здібності незалежно від статі школярів. Ці вчителі захоплюють учнів до «статевонетипових» занять: хвалять дівчаток за освоєння спортивних ігор, технічних умінь і навичок, якими добре володіють хлопчики, а останніх – за уміння кувари, шити, прасувати, прикрашати, доглядати. Педагоги також спрямовують дівчаток і хлопчиків до участі у спільних спортивних (футбол, волейбол, баскетбол) та рухливих («Кіт і Миша», «Третій зайвий», «Вибивний» тощо) іграх; позакласних виховних заходах: естафетних змаганнях, спортивних святах («Спорт для всіх», «Козацькі забави», «Раз, два, три – граємо ми!», «Подорож у країну

спорту»), конкурсах («Біг у мішках», конкурс малюнків на тему: «Мій родовід»), фестивалях («Родинний тиждень», «Сурми звитяги»).

Про користь тяжіння амбівалентних позицій до егалітарних свідчать погляди більшості педагогів (75,7 %) щодо набуття дівчатками і хлопчиками знань, умінь та навичок з різних навчальних предметів, наприклад, основи здоров'я, української мови, читання, математики, «Я у світі» та «Я і Україна», адже початкова школа є стартовим майданчиком для отримання школярами базових компетентностей. Ці вчителі мотивують дітей обох статей до вивчення усіх навчальних предметів, створюють рівні можливості для оволодіння ними.

Виявлено, що 45,7 % респондентів переконані в необхідності традиційних настановлень дітям щодо родинно-приватної сфери, тому спрямовують дівчаток на емоційно-експресивні види діяльності: роль господині-матері, берегині сімейного вогнища, натомість хлопчиків – на предметно-інструментальні: роль голови родини, годувальника, захисника. У подальшому це може призвести до виникнення феномена «набутої безпомічності», поляризації дівчачих і хлопчачих груп у класі, виконання обома статями різних видів діяльності. «Набута безпомічність» проявляється в обох статей у випадку необхідності змінити традиційний розподіл статевих ролей, наприклад, у дівчаток в подальшому повсякденному житті виникають труднощі у здійсненні дрібного ремонту, що є наслідком відсутності інструментальних умінь; натомість хлопці є безпорадними у побутовому самообслуговуванні. Майже 40% вчителів вважають, що родинний устрій має базуватися на засадах паритетності її членів та взаємозамінності сімейно-соціальних ролей. На думку цих вчителів, варто наголошувати дівчаткам і хлопчикам про рівність виконання домашнього побуту та розподіл сімейних обов'язків.

43,6 % респондентів не диференціюють соціальні ролі жінки та чоловіка. Зокрема, при проведенні бесід з учнями на тему «Професії» (2–4 класи) вчителі пояснюють, що немає «жіночих» і «чоловічих» професій, наводять приклади успішних людей, які змогли реалізувати себе у сімейній і професійній сферах. Водночас 38,5 % вчителів мають стереотипізовані погляди, що проявляються у традиційному баченні виконання дівчатками і хлопчиками професійних ролей (спрямовують дівчаток на освоєння у майбутньому винятково «жіночих» професій, як-от: лікарка, вчителька, перукарка; тоді для як для хлопчиків «асортимент» більш широкий: керівник, бізнесмен, політик, IT-фахівець, юрист).

Таким чином, виявлена амбівалентність гендерних поглядів вчителів стосується стратегій виховання молодших школярів та майбутніх ролей у родинно-приватній і публічній сферах. Водночас вони не впевнені щодо власних гендерних позицій.

У процесі емпіричного дослідження також з'ясовано, що майже 45 % педагогів заохочують учнів до прояву статевоповідних якостей і рис характеру. Це проявляється у вчительських настановленнях, наприклад, дівчаткам часто кажуть: «будь слухняною», «будь уважною», «будь старанною», «будь лагідною»; натомість до хлопчиків звучать інші рекомендації: «ти сильний», «ти – чоловік», «будь активним» тощо. Диференціація стереотипізованих настановлень виявляється під час виконання учнями завдань на уроках, коли вчителі використовують різні репліки: «ти молодець», «сміливіше», «впевненіше», «веди клас» (в значенні керуй), «докажи», «ти знаєш», «ти можеш це зробити сам!» – до хлопчиків; «думай», «будь уважною», «працюй акуратно», «не поспішай» – до дівчаток. Це, на нашу думку, налаштовує хлопчиків на самостійність та активність, досягнення успіху у виконанні завдань, розвиток впевненості в собі, вміння відстоювати свою думку, тоді як настанови для дівчаток – на старанність, ретельне виконання завдання, монотонність і шаблонність дій.

Вчителі, зазвичай, активніше реагують (кивають головою, жестикулюють) на вчинки і репліки хлопчиків, ніж дівчаток (70 і 30 % відповідно), при очікуванні правильної відповіді довше тримають зоровий контакт з хлопчиками. Звертаючись до обох статей, переважно вживають займенники чоловічого роду, наприклад: «Кожен повинен принести зошит», «Усі учні нашого класу...» й ін.), що є ознакою мовного андроцентризму вчителів.

Диференціація за статевою ознакою виявлена також в особистих звертаннях до учнів. Якщо до дівчаток, як правило, вчителі звертаються за іменем в пестливій формі, ласкаво: «Оленко», «Іринко», «Настуню», то до хлопчиків часто використовують займенник «ти» або більш строгий тон: «Мишко», «Андрію», «Вітька». До хлопчиків звучать більш образливі

репліки, як-от: «Ви – турки!», «Чого потираєш руки, як бабця після вареників?», «Не лови гав на уроці!» тощо.

Таким чином, результати емпіричного дослідження свідчать про стереотипізацію поглядів вчителів, що дівчаток і хлопчиків потрібно виховувати відповідно до соціальноочікуваних норм. Дотримання таких упереджень у початковій школі є наріжним каменем спотикання, який зумовлює прийняття хибних виховних тактик.

Одним з елементів навчально-виховного процесу початкової школи є розподіл шкільних доручень у класі. Нас також цікавило, які «гендерні посилення» використовують вчителі при формуванні активу класу. Адже ці настанови в старшій школі відобразатимуть бажання учня посісти певний «щабель» у шкільній ієрархії самоврядування.

Більшість педагогів (60%) вказали, що розподіляють доручення у класі, спрямовуючи дівчаток і хлопчиків на участь в полярних видах діяльності, надаючи, зазвичай, учням статевовідповідні доручення: хлопчикам – ті, які вимагають активності, швидких дій, розсудливості, самостійності, а дівчаткам – ті, які передбачають уважність, точність, акуратність тощо. 40% респондентів дотримуються особистісно-орієнтованого підходу, залучаючи однаково дівчаток і хлопчиків до виконання шкільних доручень без огляду на стать. Крім того, щомісяця змінюють класні обов'язки, даючи змогу учням спробувати себе у різних видах діяльності і сформувані в них широкий спектр умінь та навичок (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз розподілу шкільних доручень у міській та сільській школах (у %)

	Міська школа		Сільська школа	
	Хлопчики	Дівчатка	Хлопчики	Дівчатка
Староста	57,2	42,8	50,0	50,0
Заступник старости	44,1	55,9	45,1	54,9
Юні науковці	46,3	53,7	45,8	54,2
Книголюби	46,7	53,3	54,4	45,6
Витівники	50,0	50,0	54,4	45,6
Юні спортсмени	60,1	39,9	92,0	8,0
Квітникарі	43,4	56,6	27,4	72,6
Сантрійка	38,2	61,8	15,6	84,4

Найбільше переважання хлопчиків, порівняно з дівчатками виявлено у такій групі доручень, як «Юні спортсмени» (60,1 % хлопчиків і 39,9 % дівчаток – у міській школі; 92 % хлопчиків і 8 % дівчаток – у сільській школі). Завданням школярів є допомога вчителю в організації фізкультурно-масової виховної роботи, співорганізація та участь у позакласних спортивних змаганнях тощо. Натомість доручення, які стосуються старанності, уважності й акуратності, традиційно надаються дівчаткам. Це групи: «Квітникарі» (43,4 % хлопчиків і 56,6 % дівчаток – у міській школі; 27,4 % хлопчиків і 72,6 % дівчаток – у сільській школі) (учні займаються озелененням класної кімнати, доглядом за вазонами); «Сантрійка» (38,2 % хлопчиків і 61,8 % дівчаток – у міській школі; 15,6 % хлопчиків і 84,4 % дівчаток – у сільській школі) (перевірка зовнішнього вигляду, охайності, акуратності однокласників). Кількість дівчаток також переважає у групі книголюбів (46,7 % хлопчиків і 53,3 % дівчаток – у міській школі; 54,4 % хлопчиків і 43,6 % дівчаток – у сільській школі).

З'ясовано, що доручення, які виховують у школярів лідерські якості, розподілені однаково між хлопчиками та дівчатками. Це стосується, зокрема, обов'язків старости та його заступника (староста: 57,2 % хлопчиків і 42,8 % дівчаток – у міській школі; 50 % хлопчиків і 50 % дівчаток – у сільській школі), які передбачають контроль за чергуванням учнів в класі, перевірку порядку і чистоти на партах, допомогу вчителю у підготовці класу до уроку.

Рівномірно також розподілені доручення у групах «Юні науковці» (46,3 % хлопчиків і 53,7 % дівчаток – у міській школі; 45,8 % хлопчиків і 54,2 % дівчаток – у сільській школі) та «Витівники» (50 % хлопчиків і 50 % дівчаток – у міській школі; 54,4 % хлопчиків і 45,6 % дівчаток – у сільській школі). Члени першої групи допомагають вчителю підбирати цікаві, інформаційні матеріали до уроків, позакласних виховних заходів; другої – займаються організацією перерв: підбирають рухливі, настільні ігри, загадки, ребуси, головоломки тощо. Таким чином, сповідуючи особистісно-орієнтований підхід при розподілі доручень у класі,

вчителі залучають учнів обох статей до виконання різних видів діяльності, що сприяє набуттю хлопчиками і дівчатками широкого діапазону вмінь і навичок.

Проте обов'язки деяких груп доручень розподіляються здебільшого серед представників певної статі, так наприклад, у групі «Юні спортсмени» переважає кількість хлопчиків, а у «Сантрійці» та «Квітникарях» – дівчатка. Таке нав'язування вчителями традиційних статевих ролей, на нашу думку, стає на заваді розвитку індивідуальності та позитивного образу «Я» молодших школярів.

Отже, навчально-виховне середовище початкової школи є важливим соціокультурним простором, в якому відбувається статева соціалізація дітей і набуття ними валеологічної та гендерної культури. Важливим суб'єктом початкової школи є вчитель, який має відповідні гендерні погляди та настанови.

Результати емпіричного дослідження гендерних уявлень вчителів початкової школи засвідчили, що на практиці вчителі сповідують традиційні статево-рольові вимоги до навчання, виховання і поведінки дівчаток і хлопчиків. Значна гендерна стереотипізація свідомості вчителів початкової школи зумовлює поширеність традиційних статево-рольових вимог до навчання і поведінки статей та їх вплив на набуття учнями валеологічних компетентностей. Це стосується диференціації поведінки статей, яка відображається у спілкуванні з учнями, гендерних настановленнях на уроках та позакласній діяльності. Амбівалентність гендерних уявлень вчителів проявляється щодо стратегій виховання молодших школярів, диференціації соціальних ролей у родинно-приватній та публічній сферах. Егалітарна позиція вчителів виявляється у створенні рівних можливостей для освоєння дівчатками і хлопчиками різних навчальних предметів, паритетному розподілі шкільних доручень серед статей, формуванні дружнього колективу рівноцінних особистостей, що є підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей та виховання здоров'ятворчої особистості.

З'ясовано, що часто педагоги недостатньо обізнані в гендерній проблематиці та не визначені у власних позиціях щодо неї. Проте більшість вчителів початкової школи проявляє значний інтерес до забезпечення гендерної рівності дітей в навчально-виховному процесі, впровадження особистісно-егалітарного підходу у створенні гендерно-освітнього середовища як здоров'язбережувального для молодших школярів.

Подальшими перспективами дослідження є розробка педагогічної системи формування валеологічної культури молодших школярів на засадах гендерного підходу та перевірка її ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – М.; СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
2. Бех І. Виховання особистості: у 2 кн. / І. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
4. Еремеева В. Мальчики и девочки – два разных мира: нейропсихологи – учителям, воспитателям, родителям, школьным психологам / В. Еремеева, Т. Хризман. – СПб.: Тускарора, 2000. – 184 с.
5. Кікінежді О. Ідентифікація як соціально-психологічний феномен диференціації статі: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / О. Кікінежді. – К., 2012. – 44 с.
6. Кравець В. Історія гендерної педагогіки: навчальний посібник / В. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.
7. Кравець В. Гендерна соціалізація молодших школярів: навчальний посібник / В. Кравець, Т. Говорун, О. Кікінежді. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 192 с.
8. Максименко С. Генеза здійснення особистості / С. Максименко. – К.: ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
9. Савченко О. Дидактика початкової освіти: підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
10. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
11. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 4. – 640 с.
12. Штылева Л. Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ / Л. Штылева. – М.: ПЕРСЕ, 2008. – 316 с.